

УДК 94(477)-059.1

DOI: 10.20535/2307-5244.51.2020.220189

В. М. Докашенко

ORCID: 0000-0003-2769-7197

*Горлівський інститут іноземних мов
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»*

Г. П. Докашенко

ORCID: 0000-0002-1428-3182

*Горлівський інститут іноземних мов
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»*

V. Dokashenko

*Horlivka Institute for Foreign Languages of the State
Higher Educational Institution «Donbass State Pedagogical University»*

G. Dokashenko

*Horlivka Institute for Foreign Languages of the State
Higher Educational Institution «Donbass State Pedagogical University»*

УКРАЇНСЬКА ІСТОРІЯ ТА ІСТОРИЧНИЙ ГРАНДНАРАТИВ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

*Ukrainian History and the Historical Grand Narrative
of Mykhailo Hrushevsky in the Context
of Modern Globalization Challenges*

Досліджується проблема сучасних глобалізаційних впливів на національну історію. Для досягнення мети проаналізовано доцільність заміни або корекції історичного нарративу М. С. Грушевського. Проаналізовано функції історії та зроблено спробу простежити історичний розвій в Україні з урахуванням кризи держави як інституції. Зроблено висновок, що на даному етапі глобалізації будь-які втручання в історичну схему Грушевського недоцільні. Більшу загрозу для національної історії автори бачать не з боку глобалізаційних тенденцій, а з боку втручання держави в історіюписання.

Ключові слова: глобалізація, Михайло Грушевський, історіюписання, державлення історії, функції історії.

The article explores the aspects of the impacts of the contemporary globalization processes on the national history. The task is to determine the future fate of Mykhailo Hrushevsky's narrative, to trace possible transformations of historical functions and to determine the historical development in Ukraine under the

conditions of crisis of the state as an institution. For the attainment of the objectives, a wide range of scientific literature was studied from the outlined issues, this has made it possible to substantiate the judgment about the absence of valid grounds for the immediate change or substantial modernization of the narrative History of Ukraine-Rus' by Mykhailo Hrushevsky.

The authors consider the functions of history through the prism of contemporary globalization changes, dividing them into theoretical and practical parts. In their view, the theoretical group of functions has produced a change in approaches to the process of writing history, and as a result, the formative approach to the coverage of historical events is being increasingly substituted for civilizational one. At the same time, the researchers assert that the second group of functions is more prone to metamorphosis, enabling the state to intervene in the process of writing history, thereby politicizing and subordinating it to the state's interests. The latter is viewed by the researchers as a far greater threat to history than the entire process of globalization.

According to the authors, the previously mentioned is based on the commonality of Hrushevsky's concept both for history and for the foundations of the Ukrainian state. This creates the ground for the reapproaching of history and the state, which threatens the emergence of a dangerous interdependence. In the article there are given some examples when such interdependence whittled away the essence of history and caused its transformation into a tool of the state. It is concluded that the emergence of mutual subordination is detrimental to both history and the state. Such a course of events removes a significant number of historical events from the historical analysis that is beneficial to the state, but leads to significant losses in the realm of history. It is stated that the government ownership of history does not correspond to the modern assessments of a state as an institution that is losing confidence of the population, which is increasingly conveying its sympathies to public organizations.

Keywords: globalization, Mykhailo Hrushevsky, the process of writing history, the government ownership of history, functions of history..

Наприкінці ХХ ст. глобалізація, котра все більше охоплювала весь світ, але безпосередньо не торкалася України, здавалася нам чимось далеким, таким, що ніколи не сягне наших теренів. Тим більше, мало хто міг передбачити, що вона здатна вплинути й на розвиток історичної науки. В кращому разі глобалізацію розглядали крізь призму економічних процесів. Однак уже невдовзі стало зрозуміло, що її вплив поширюється також на політику, демографію, культуру, мистецтво, ідеологію, інформацію, екологію тощо. Вона оповила весь соціокультурний ареал. Під її впливом опинилася навіть злочинність. Стало зрозуміло, що глобалізація є природно-планетарним явищем, яке несе людському роду нові виклики й нові загрози, хоча суть

останніх досі залишається не до кінця зрозумілою. Якщо в більшості сфер наслідки глобалізаційних впливів уже мають хоча б якісь більш-менш чітко окреслені контури, то в царині історії вони ще перебувають у стадії сну, схожого на летаргійний.

Як і все те, що залишається маловідомим і недостатньо вивченим, наслідки глобалізаційних впливів викликають тривогу й відчуття неминучості загальної кризи людського буття. У зв'язку з цим звернімо увагу на апокаліптичну назву бестселера Френсіса Фукуями — «Кінець історії та остання людина». Вже перші рядки праці не дають симпатикам історії підстав для щонайменшого оптимізму. «XX століття..., — пише автор, — перетворило нас на глибоких історичних песимістів» (Фукуяма, Ф. 2004). Наскільки все критично насправді та наскільки суттєвою є загроза для національної історії, — це вже інше питання. Отже, з огляду на зазначене, актуальність поставленої проблеми сумнівів не викликає. В посиленні глобалізаційних тенденцій, а, отже, й у правомірності наведених суджень нас переконує також посилення світових геополітичних протистоянь, одним із виявів яких є гібридна війна в Україні. Те, що навіть п'яти років забракло для її завершення, свідчить, передусім, про глибину й масштабність глобалізаційного суперництва, що вилилось у геополітичне протиборство.

На жаль, українська історична наука аж до початку нового тисячоліття не могла похвалитися фундаментальними надбаннями в методології історичних досліджень, до сфери якої, власне, й належить проблема, яку ми порушили. Можливо, тому й питання історії в глобалізаційному контексті практично не розроблялися. Ну, це, звичайно, якщо не брати до уваги розвідку Леоніда Зашкільняка, в якій розвиток методології історії простежується в динаміці епох (Зашкільняк, Л. 1999). У межах нашого дослідження ми не ставимо собі за мету з'ясувати причини такого стану справ. Водночас, для виправдання можемо лише припустити, що, швидше за все, історикам потрібен був час для подолання впливів комуністичної ідеології. Не виключаємо й того, що саме ця обставина дала відомому досліднику Олександрю Реєнту достатньо підстав під час аналізу поступу українських досліджень з історії на межі століть дійти висновку, що серед дисертацій, поданих до захисту до Інституту історії України НАН України «немає таких, які б присвячувалися проблемам методологічного, концептуального пошуку, термінологічно-категоріальним питанням» (Реєнт, О. 1999, № 3, с. 6).

Дещо активніше почала просуватися робота в цьому напрямку з початку нового століття. Вже в першому його десятилітті з'явилася монографія Віталія Масненка (2000), нова, цього разу колективна монографія за редакцією Леоніда Зашкільняка (2004) та загальновідомий сьогодні «Вступ до історії» Наталі Яковенко (2007), дослідження Михайла Стельмаха (2009) й статті Марини Соколової (2004). Однак, демонструючи загалом нові методо-

логічні підходи, автори названих праць предмету дослідження, який ми запропонували для обговорення, не торкалися. Мабуть, саме тому Наталя Яковенко зауважила: «Куди далі спрямують свої зусилля українські історики та як вони “описуватимуть історію” — питання відкрите» (Яковенко, Н. 2007, с. 182).

Спроба зазирнути вперед, побачити, за якою методою наші наступники описуватимуть майбутні історичні події абсолютно природня. «Без усвідомлення майбутнього не може бути філософського усвідомлення історії», — писав родоначальник екзистенціалізму в Німеччині Карл Ясперс (Ясперс, К. 1991, с. 155). Саме тому не випадково, що напрямки історіописання в умовах глобалізаційного тиску шукає значне коло фахівців. Як результат — з'явилися чимало цікавих, хоча й суперечливих поглядів на сутність цієї проблеми. Тут ми передусім назвемо працю цитованого вже Френсіса Фукуями, який побачив першопричину кінця історії в кризі ліберального парламентаризму. Інший дослідник — Ю. В. Кузовков — свій песимізм щодо перспектив історичного розвою знаходить у самій глобалізації, наслідком якої є світова демографічна криза. Таку нерайдужну перспективу пророкують, зокрема, країнам Східної Європи, де рівень народжуваності становить усього 1,2–1,3 дитини на жінку. Йдеться «про фактичне вимирання цих країн, — запевняє він, — як, між іншим, і корінного населення країн Західної Європи» (Кузовков, Ю. 2010, с. 215).

Втім, цю позицію навряд чи можна вважати аж занадто новою, тим більше — оригінальною. По суті, її анонсував відомий художник Поль Гоген іще 1898 р., багатозначно назвавши свій шедевр «Звідки ми? Хто ми? Куди ми йдемо?». Відповідь на це питання намагалися знайти філософи не одного покоління, зокрема й філософи, які вивчають синергетику історії. Так, Ілля Пригожин, Нобелівський лауреат і директор інституту термодинаміки в Бостоні, за посадою маючи до синергетики лише дотичне відношення, висунув теорію, яка отримала серед фахівців назву парадокса Пригожина. Заглиблюючись у надра есхатологічної проблеми (мається на увазі теорія нерівноважних процесів), її автор намагався відповісти на давнє гогенівське питання: має соціальна історія кінець чи ні? Суть парадоксу в тому, що, з одного боку, людство тяжіє до єдиного порядку, в нашому випадку це глобалізація (умовно — порядок), а з іншого, — має рівносильний потяг до свободи, до можливості виявити власні індивідуальні якості (умовно — хаос). Отже, перед людським родом постає завдання подолати цю суперечність, що, зрозуміло, далеко не просто. «Вирішенням проблеми, — зазначили дослідники Володимир Бранський та Сергій Пожарський, — може бути лише такий синтез порядку і хаосу, при якому щезне сама відмінність між ними» (Бранський, В. & Пожарський, С. 2009). Для теми нашого дослідження цитоване має першочергове значення, бо дає змогу визначити межу кри-

тичної невизначеності, названу точкою бифуркації. Тобто ці підходи допомагають з'ясувати, перейде система в стан хаосу чи знову сягне нового рівня впорядкування. На думку цитованих авторів, це може зайняти час аж до кінця століття, а то й більше. Якщо це так, то для національної історії України та її концепту на сьогодні особливих загроз немає.

Втім, авторів цієї статті навряд чи можна віднести до апологетів синергетичних пошуків. Нам більше до вподоби позиція В. І. Пантіна, який розділяє історію на локальну й глобальну, не відмовляючи в праві на існування жодній із них. Вони, як він зазначив, розвиваються циклічно — від хвили диференціації до хвили інтеграції й навпаки. Кілька таких хвиль утворюють цикл — приблизно 500 років. Щодо перспектив глобалізації, то автор не виключає, що нинішній цикл інтеграції триватиме до кінця ХХІ ст. (Пантин, В. 2003). Можливо, це саме той час, який дає історикам можливість виробити таку модель історіописання, яка б не дала втратити національні риси й, одночасно, допомогла відшукати власну нішу в історії глобальній.

Отже, з огляду на зазначене, питання про те, як здійснювати «оповідь, переказ про відоме, досліджене минуле» та які ідеї лежатимуть в їх основі, набуває першочергової ваги. Те, що під тиском сучасних глобалізаційних впливів парадигма національного історіописання має змінитися, вже майже ні в кого сумнівів не викликає. Тому мету цієї статті автори бачать у визначенні та обґрунтуванні методологічних коректив, які потенційно може використати українська історична спільнота в ході багатовекторного глобалізаційного поступу. Для досягнення мети планується вирішити такі завдання: визначити перспективу методологічного нарративу української історії, в контексті якого проаналізувати функції історії в глобалізаційному вимірі, а також простежити перспективу історичного розвитку в Україні під час інституційної кризи держави.

Оскільки в основі глобалізаційного напрямку розвитку лежить розбудова єдиного, унітарного світу, то така досить різка зміна багатополлярності раніше чи пізніше неодмінно мала викликати процеси, що призведуть до нівелювання національних історій, кожна з яких ґрунтується на власному гранд-нарративі. Не є винятком, на думку Наталії Яковенко, й хід української історії, що базується на нарративі «Історії України-Руси» Михайла Грушевського. Дослідниця вважає, що «неподільне панування гранд-нарративу, запропонованого твором Грушевського, добігло кінця». А працю Сергія Плохія «Демонтаж імперської Росії. Михайло Грушевський та опис української історії» дослідниця назвала «першою ластівкою» в «перечитуванні» Грушевського (Яковенко, Н. 2007, с. 180).

З огляду на предмет нашого дослідження це судження набуває особливої ваги, адже порушує питання про причину зазначеного явища, тим самим переводячи його в розряд дискусійних. Позаяк аналіз праці названого за-

кеанського дослідника не входить до наших планів, спробуємо виключити з переліку причин зазначеного явища глобалізацію. Останнє видається нам важливим, бо наведена сентенція подається як уже доконаний факт, що, на нашу думку, є завчасним анонсом дії, яка з великою часткою вірогідності може ще й не відбутися. Отже, авторка «Вступу до історії» ставить у цьому питанні не крапку, а три крапки, тим самим запрошуючи дослідників аналізувати проблему далі.

Спробуємо пояснити свою позицію з погляду інтерференції історичного процесу, що сталася внаслідок глобалізації. Деякі фахівці, наприклад, вбачають один із можливих варіантів її загрози в гомогенізації історії як складової життєдіяльності окремого етносу (Березіна, А. 2015. с. 154–155). Звичайно, навряд чи когось із нас влаштує якийсь історичний мікс. Кожен хоче бачити історію свого народу яскравою, самобутньою та, зазвичай, навіть трохи романтичною. Чи загрожує нашій історії гомогенізація або якась інша напасть у найближчому майбутньому? Це, очевидно, залежить від сили натиску глобалізації та його спрямування. На сьогодні ніхто не може однозначно, тим більше точно, сказати, що пресинг глобалізаційних чинників уже сягнув тієї критичної межі, за якою виникає гостра потреба негайно замінити концепт або, принаймні, необхідність його суттєвої корекції. Ми вже наводили думку фахівців: досягнення цієї лінії розмежування може зайняти добру сотню років. А тому цілком логічно припустити, що необхідності в новому прочитанні концепту М. С. Грушевського немає, а певна корекція ідей може відбуватись і в ході подальшої реалізації чинної історичної схеми. По-друге, треба враховувати й те, що навряд чи колись з'явиться така концепція, яка б не потребувала вдосконалення декілька століть. Будь-якій, навіть найкращій системі ідей знадобиться коригування. Це абсолютно природно. Інша річ, що найменша його затримка загрожує загибеллю. Багато хто з нас став свідком краху марксистсько-ленінського нарративу. Йому не змогли зарадити ні багатошаровий партійний апарат, ні гарно структурований штат державних чиновників, ні вибудована залізна завіса. Не допомогло справі й засилля силових структур. Об'єктивні й суб'єктивні чинники однозначно вирішили долю цього комплексу, здавалося б, непорушних ідей.

На користь зазначеного свідчить і те, що глобалізація впливає на окремі етноси по-різному. Фахівці, які досліджують проблему, звертають увагу на кілька можливих сценаріїв. Перший: глобалізація веде до посилення етноцентризму. В цьому разі її наслідком можуть бути зростання соціальної, політичної й економічної напруги. За другим варіантом вона навпаки послаблює етнічні процеси. Такий розвиток подій, як уже зазначалося, загрожує гомогенізацією та гібридизацією національної політики й культури (Березіна, А. 2015. с. 154–155). Як поведеться в цих умовах українська нація, наразі невідомо, тож будь-які кардинальні концептуальні висновки

щодо гранднаративу видаються передчасними. Враховуючи високий рівень самоорганізації українського суспільства, на ділі доведений двома майдами й упертим спротивом агресії на Сході, не можна виключати й третього, «змішаного» варіанту розвитку подій, на ґрунті яких і розвиватиметься українське історіописання.

Отже, наведені аргументи, на нашу думку, не дають підстав розглядати кінець неподільного панування гранднаративу історії Михайла Грушевського як наслідок глобалізації. Якщо такий факт і має місце, то, вочевидь, тут спрацьовують якісь інші чинники, над виявленням яких іще треба працювати. Для нас цей підсумок важливий тим, що дає змогу розкрити інший бік сучасного історіописання, його безпосереднє наближення до політики, а значить — до держави, що не може нас не бентежити. Річ у тім, що трансформація одного з можливих наративів української історії в гранднаратив відбувалася одночасно з проголошенням та становленням української державності. Отже, праця корифея української історії як для самої історії, так і для розбудови Української держави стала спільною концептуальною платформою. Звичайно, це допомогло одному з історичних наративів трансформуватись у гранднаратив. Хоча навіть з урахуванням цієї обставини перетворення зайняло тривалий час, що, очевидно, пояснюється неготовністю українсько-го історичного загалу ввібрати все різноманіття ідей миттєво.

Разом із тим, спільна платформа, на нашу думку, мала негативну складову для самої історії. Вона створювала умови для небезпечного зближення з нею політики, в ході якого виникає реальна загроза взаємної залежності. Досвід подібного стану ми накопичували понад 70 років, а з його наслідками боремося вже майже третину століття. Історики стали залежними не лише від ідеології, але й від чиновницького апарату держави. В умовах тоталітарних режимів вони не могли підняти свою науку над політикою й оглядати її з позиції об'єктивної реальності. За невелику зарплату вони писали й говорили те, що було потрібно тому чи іншому режиму, приховуючи його прорахунки, вихваляючи вигадані заслуги та вводячи тим самим в оману мільйони громадян. По суті, історія зберегла лише оболонку — назву. Весь же її внутрішній зміст було вихолощено й спрямовано на обслуговування інтересів держави. Історики за цих обставин із її служителів перетворилися на чиновників держави.

Звичайно, зараз інші умови, вибудовується інший тип державності, що спирається на принципово інші концептуальні засади. Це значно зменшує ризик виникнення взаємної залежності, про яку ми вже писали. Так, зменшує, але не усуває загрози повністю. На нашу думку, спільність державотворчого й історичного концептів розвитку є явищем далеко неоднозначним, яке загрожує історії одержавленням та політизацією, що повністю змінює її первісне покликання. Як мінімізувати цю загрозу — питання,

над яким треба думати разом і історикам, які представляють інтереси науки, і політикам, які репрезентують інтереси держави. Тут ми з полегшенням констатуємо, що зазначене є темою окремого дослідження й, у такий спосіб ухиляємося від подальшого аналізу досить делікатної для нас проблеми.

Повертаючись до долі українського гранднративу й наголошуючи на його безумовній важливості для українського історіописання, наголосимо водночас на його вторинності відносно функцій історії. Визначення останніх завжди було справою не з легких. У найбільш класичному їх варіанті вони слугують для підтримання зразків, легітимізації, ідентифікації, ескапізму (тут під ним ми маємо на увазі прагнення особистості поринути в світ історичних ілюзій) та історичної пам'яті (Савельєв, І. & Полетаєв, А. 2003). Оскільки формулювання останніх є результатом людської творчості, то в них тією чи іншою мірою віддзеркалюється суб'єктивна думка осіб, які їх формулюють, водночас перебуваючи на державній службі. Звичайно, примат держави в історії з'явився не сьогодні. Як пише низка авторів, витoki він бере з кінця XIX — початку XX ст. Він, безперечно, мав також ідеологічний підтекст. З цього впливав методологічний посыл, за яким історичне дослідження носило всі ознаки меншовартості, якщо не фокусувалося на якомусь із аспектів державного буття (Савельєв, І. & Полетаєв, А. 2003. с. 19–20).

Спробуємо з цих позицій хоча б побіжно оглянути функції історії. Традиційно вони розподіляються на дві великі групи. Перша має переважно теоретичне, а друга, зазвичай, практичне значення. Теоретична група функцій включає науково-пізнавальну (накопичення та поглиблення знань про історичний процес), гносеологічну (та, що дає можливість створювати концепції історичного процесу), евристичну (та, що передбачає відкриття окремих закономірностей історичного розвитку). Цей блок впливає на теоретичний розвиток засад історіописання. Тільки змінивши підходи, можна сподіватися на реальний відхід від традиційної політизації історії. Втім, процес цей іде досить повільно й суперечливо. «Замість того, щоб максимально відмежуватися від ідеологій і політичних дискусій усіх типів, вітчизняні історики, навпаки, — наголошував у виступі перед випускниками магістратури львівський учений Вадим Ададуrow, — воліють застосовувати стратегію звернення до минулого, яка є способом інтерпретації українського сьогодення» (Ададуrow, В. 2013. с. 9).

Втім, не все настільки песимістично в нашому ареалі. Під впливом глобалізаційних тенденцій названа група функцій продукувала зміну формацийного підходу до історичного пізнання на цивілізаційний, який усе більше стверджується в світі. Це не означає, що цивілізації та, відповідно, система їх описування залишаться незмінними назавжди. Цей підхід теж «смертний». «Цивілізації можуть змінюватися і насправді змінюються і оновлю-

ються», — писав автор відомої праці «Зіткнення цивілізацій» Самюель Хантингтон (Хантингтон, С. 2015). Отже, за С. Хантингтоном історіописання в майбутньому теж може й буде змінюватися. Але зараз, безсумнівно, цивілізаційний підхід дає значно масштабнішу та більш ємну картину історичного буття, ніж ту, яку давав формаційний. За взірць тут без занадто малих перебільшень можна взяти багатотомне видання за редакцією італійського науковця Умберто Еко «Історія європейської цивілізації», що складається з трьох блоків і 12 томів (Див., наприклад: Еко, У. 2016). Рівень узагальнень історичної дійсності, який провели колеги за його редакцією, в уяві навіть досвідченого та фахового читача просто зашкалює.

Український досвід цивілізаційного підходу найяскравіше, на нашу думку, представлений навчальними посібниками Тетяни Орлової (Орлова, Т. 2008), Володимира Козлітіна (Козлітін, В. 2016), посібника за редакцією Юрія Горбаня «Історія сучасного світу: соціально-політична історія — початку XXI століття» тощо. На останньому зупинимось детальніше, бо правомірність названого підходу й визнання його в історичній спільноті України автори довели чотириразовим перевиданням праці. Звернімо увагу на ємність та масштабність формувань його розділів. Наприклад, «Зародження індустріальної цивілізації і формування цілісності світового розвитку» або «Європейська-американська цивілізація та позаєвропейський світ». Як абсолютно справедливо зазначається в бібліографічному описі до видання: «Посібник дає широкомасштабне концептуальне бачення найважливіших проблем світової історії» (Горбань, Ю. 2014). Майже все, як у Ясперса: «...якщо ми не хочемо, щоб історія розпалася для нас на ряд випадковостей, на безцільні появи та зникнення, на безліч помилкових шляхів, які нікуди не ведуть, то від ідеї єдності в історії відмовитися не можна» (Ясперс, К. 1991, с. 266). Однак чи є цивілізаційний підхід відповіддю на далеко не риторичне питання, філософа про те, як досягнути цю єдність, навряд чи хто з сучасників зможе відповісти.

Друга група функцій історії, що має прикладне значення, є рухливою, що дає можливість значно легше пристосувати її до політичних потреб держави. Звичайно, ступінь політизації більше за все залежить від двох ключових гравців: від особистості історика та від держави, точніше, типу державного устрою країни, в якій він працює. Звичайно, якщо це держава ліберального-демократичного гатунку, то вона не ламає морально-професійних устоїв історика, що дає йому змогу споглядати історичний процес, так би мовити, згори. Якщо ж це держава якогось тоталітарного штубу, то вона ці якості історика підпорядковує власним інтересам, тим самим переводячи його з служби історії на службу державі. Так само і з постаттю самого історика. Високоморальна людина намагатиметься побачити історичні події об'єктивно, відмежовуючи їх від інтересів полі-

тичних еліт. Відсутність таких якостей навпаки допоможе останнім легко поставити його на службу владі.

Для підтвердження сказаного назвемо складники цієї групи. Як правило, до них відносять такі функції (авторське бачення кожної наведене в дужках): соціальної пам'яті (збереження в пам'яті досвіду попередніх поколінь), формування національної ідентичності (допомагає громадянам співвідносити себе з відповідним етносом), світоглядна (формування інтелектуальної основи людини), виховна (виховання громадянських та моральних якостей), політико-ідеологічна (вироблення спільного погляду на історію), практично-рекомендаційна (надання рекомендацій для вироблення політичного курсу влади), аналітично-прогностична (надання матеріалу для прогнозу). Немає потреби додатково доводити, що кожен з функціональних елементів можна легко підпорядкувати державним інтересам.

З огляду на зазначене, нашу увагу привернула стаття в третьому номері науково-політичного журналу «Государственная служба» за 2014 р., у якій обговорювалася функція історії в житті суспільства. Її автор, філософ Валерій Удальцов, під рубрикою «Выношу на защиту» не залишає історії щонайменших шансів існування поза межами ідеології та інтересами держави: «... в основі формування будь-якої ідеології лежить історія», — стверджує він. «Весь хід суспільного розвитку свідчить про те, що немає жодної ідеології, яка б не містила історичного аспекту. Відповідно, історія працює в інтересах тих чи інших ідеологічних систем, актуалізуючи свою ідеологічну функцію» (Удальцов, В. 2014). Не вв'язуючись у безперспективну, на нашу думку, дискусію, зауважимо, що історія лежить не лише в основі формування «будь-якої ідеології» як політичного різновиду людського дійства. Принаймні, нам невідома сфера буття людини, якій би у вищих вдалося її оминати. Але ж при цьому жодна з них, ні медицина, ані математика чи ветеринарія, кожна з яких мають власну ідеологію розвитку, чомусь не «актуалізували свою ідеологічну функцію» через історію, крім найбільш крайніх випадків. Чому ж, у такому разі, політика як форма людської життєдіяльності так робить?

Окрім цієї одіозності автор наділяє історію пропагандистською, агітаційною та мобілізаційними властивостями. Мабуть, не варто згадувати той період, коли історія була ними переобтяжена, а вся радянська економіка була мобілізаційною. Тому залишається додати, що назване видання здійснюється під егідою Російської академії народного господарства та державної служби при Президенті Російської Федерації. Це багато що пояснює з погляду вияву інтересу владної інституції до ролі історії. Зрозуміло, що будь-якій владі вигідно, аби наука за неї агітувала, пропагувала її ідеї й мобілізувала трудящих на їх виконання. Але чи вигідно це історії? Питання радше риторичне.

Наскільки перспективною є політизація історії з погляду інтересів держави? Звичайно, однозначно сказати важко. Якщо розглядати процес під кутом короткострокової перспективи, то скоріше так, ніж ні. Безперечно, вона здатна допомогти владникам вирішити якісь короткострокові завдання, пов'язані з мобілізацією населення чи переконання його в якійсь ідеї. Якщо ж розглядати в її довгострокових планах, то однозначно ні, позаяк вона відволікатиме владників від кардинального вирішення питання, підмінюючи його короткостроковими пропагандистськими заходами. Глобалізація внесла корективи в цей і без того складний процес. Інтеграція, яку вона принесла, дещо заперечує державу як суспільний інститут. Це по-перше. По-друге, вона загострила суперечність між взаємозалежністю країн і збереженням за кожною з них прав розв'язувати внутрішні проблеми (Горбань, А. 2012, с. 389). І перше, і друге змушує державний апарат значно повніше використовувати історію у власних інтересах, що знову загрожуватиме її перетворенням на служницю взірця XIX ст.

Окрім цього, значна небезпека в одержавленні сучасного історіописання криється в тому, що держава активізує розробку тих проблем, які на цей момент, на думку владників, більше відповідають її інтересам, залишаючи на узбіччі ті, які розкривають сутність, наприклад, попереднього етапу історичного розвитку. Як результат, практично поза увагою дослідників залишається проблема повоєнного тоталітаризму, з наслідками якого ми безуспішно боремося вже майже три десятки років. Залишається незрозумілим, як можна побороти зло, всебічно не вивчивши його історію. Не досліджуються громадські організації, які, власне, забезпечували безбідне панування системи радянського тоталітаризму. «Під ніж», зокрема, потрапили профспілки, які за всієї своєї одержавленості забезпечували досить високий рівень соціального захисту робітництва. Втім, отримавши ще з 1990-х рр. стійке тавро «помічників» партії, вони були практично списані з дослідницького арсеналу істориків. І це в той час, коли держава як інститут поступово здає позиції, а значущість громадських організацій навпаки невпинно зростає (Горбань, А. 2012, с. 389–390). Тим часом сучасні робітники залишаються практично сам на сам з приладами малоцивілізованого підприємництва. Понад те владі вдалося виробити до діяльності професійних спілок навіть стійкий імунітет.

Ми далекі від думки, що в межах цієї статті нам вдалося розкрити весь масив поставленої проблеми. І все-таки навіть побіжний її аналіз дає змогу зробити принаймні кілька важливих висновків. По-перше, ми переконалися в перспективності комплексної розробки теми з умовною назвою «національна історія в глобалізаційному вимірі», в межах якої здійснювалася ця розвідка. По-друге, нам не вдалося виявити якихось переконливих доказів на користь гострої необхідності шукати новий гранднартив української історії. На нашу думку, сучасні українські історики ще не до кінця викори-

стали резерви «вписування української історії в європейський контекст», яке запропонував Вадим Ададуrow (Ададуrow, В. 2013). По-третє, значно більшу небезпеку для українського історіописання ми бачимо в загрозі його одержавлення та політизації, що дає державі як інституції можливість досить незграбно втручатися в нього, акцентуючи на вигідних для неї темах і залишаючи поза межами кваліфікованого аналізу цілі пласти малодослідженої української історії.

Ададуrow, В. 2013. «Вписування» української історії в європейський контекст і його методологічні засади. Текст промови, виголошеної 22 січня 2013 р. на випускних урочистостях студентів-магістрів історичної програми Гуманітарного факультету УКУ. Львів: Вид-во Українського католицького університету.

Березина, А. 2015. Влияние процессов глобализации на формирование этноцентризма. *Историческая и социально-образовательная мысль*. Вып. 6. Ч. 2. С. 152–155. DOI: 10.17748/2075-9908-2015-7-6/2-152-155

Еко, У. 2016. *Історія Європейської цивілізації. Близький Схід*. Харків: Фоліо.

Зашкільняк, Л. 1999. *Методологія історії: від давнини до сучасності*. Львів: Львів. нац. ун-т імені Івана Франка.

Ісаєвич, Я. & Зашкільняк, Л. & та ін., 2004. *Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть. Колективна монографія за редакцією Леоніда Зашкільняка*. Львів: Львів. нац. ун-т імені Івана Франка.

Горбань, Ю. & Білик, Б. & та ін., 2012. *Історія сучасного світу : соціально-політична історія ХV — початку ХХІ століть : навч. посіб.* Київ: Знання.

Козлітін, В. 2016. *Країни Європи і Північної Америки в 1944–1974 рр.: навчальний посібник*. Київ: СІК ГРУП УКРАЇНА.

Кузовков, Ю. 2010. *Глобалізація і спіраль історії. Інтернет-версія*. Москва. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/vjYFUy7>

Масненко, В. 2000. *Історичні концепції М. С. Грушевського та В. К. Липинського*. Київ — Черкаси.

Орлова, Т. 2008. *Історія сучасного світу (ХV–ХХІ століття): навчальний посібник*. Київ: Вікар.

Пантин, В. 2003. *Цикли і волни глобальної історії: Глобалізація в історическом измерении*. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/HjYF4Gj>

Реснт, О. 1999. Сучасна історична наука в Україні: шляхи поступу. *Український історичний журнал*. Вип. 3. С. 3–22.

Савельєва, І. & Полетаєв, А. 2003. *Функції історії: Препринт*. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/0jYF527>

Синергетическая философия истории. 2009. Коллективная монография под ред. В. П. Бранского и С. Д. Пожарского. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/6jYGq6B>

Соколова, М. 2004. Інтелектуальна історія як наукова дисципліна. *Збірник Харківського історико-філологічного товариства*. Вип. 10. С. 119–124.

Стельмах, С. 2005. *Історична наука в Україні епохи класичного історизму (ХІХ — початок ХХ століття)*. Київ.

Удальцов, В. 2013. Функції історії в житті общества. *Государственная служба*. № 3. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/WjYGrYl>

Фукуяма, Ф. 2004. *Конец истории и последний человек*. Москва: АСТ. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/ojYGu3c>

Хантингтон, С. 2015. *Столкновение цивилизаций*. Москва: АСТ. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/ejYGrWZ>

Яковенко, Н. 2007. *Вступ до історії*. Київ: Критика.

Ясперс, К. 1991. *Смысл и назначение истории: Пер. с нем.* Москва: Политиздат [Online]. Available at: <https://cutt.ly/ujYGsT7>

Adadurov, V. 2013. «*Vypysuvannia*» ukrainskoi istorii v yevropeiskyi kontekst i yoho metodolohichni zasady. *Tekst promovy vyholoshenoї 22 sichnia 2013 r. na vypusknnykh urochystostiakh studentiv-mahistriv istorychnoi prohramy Humanitarnoho fakultetu UKU. [Inscription «of Ukrainian History into the European Context and its Methodological Foundations*]. Lviv: Vyd-vo Ukrainського католицького університету [In Ukrainian].

Berezina, A. 2015. Vliyanie processov globalizacii na formirovanie etnocentrizma [The Influence of Globalization Processes on the Formation of Ethnocentrism]. *Istoricheskaya i socialno-obrazovatel'naya mysl*. Vyp. 6. Ch. 2. S. 152–155. DOI: 10.17748/2075-9908-2015-7-6/2-152-155 [in Russian].

Horban, Y. & Bilyk, B. & ta in. 2012. *Istoriia suchasnoho svitu: sotsialno-politychna istoriia XV — pochatku XXI stolit : navch. posib. [History of the Modern World: the Socio-Political History of the 15th — Early 21st Cent.]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

Eko, U. 2016. *Istoriia Yevropeiskoi tsyvilizatsii. Blyzkyi Skhid [History of European civilization. Middle East]*. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].

Zashkilniak, L. 1999. *Metodolohiia istoriia vid davnyiny do suchasnosti [Methodology History from Antiquity to the Present]*. Lviv: Lviv. nats. un-t imeni Ivana Franka [in Ukrainian].

Isaievych, Ya. & Zashkilniak, L. & ta in. 2004. *Ukrainska istoriografii na zlami XX i XXI stolit [Ukrainian Historiography at the Turn of the XX and XXI Centuries]*. Kolektyvna monohrafiia za redaktsiieiu Leonida Zashkilniaka. Lviv: Lviv. nats. un-t imeni Ivana Franka. [in Ukrainian].

Kozlitiin V. 2016. *Krainy Yevropy i Pivnichnoi Ameriky v 1944–1974 rr. [Europe and North America in 1944–1974: a textbook]*: Navchalnyi posibnyk. Kyiv: SIK HRUP UKRAINA. [in Ukrainian].

Kuzovkov, Yu. 2010. *Globalizaciya i spiral istorii [Globalisation and Spiral of History]*. Internet-versiya. Moskva. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/vjYFUy7> [in Russian].

Masnenko, V. 2000. *Istorychni kontseptsii M. S. Hrushevskoho ta V. K. Lypynskoho. [Historical concepts by M. S. Hrushevsky and V. K. Lipynsky]*. Kyiv — Cherkasy. [In Ukrainian].

Orlova, T. 2008. *Istoriia suchasnoho svitu (XV — XXI stolittia) [History of the Modern World (15th — 21st Centuries)]*: Navchalnyi posibnyk. Kyiv: Vikar. [In Ukrainian].

Pantin, V. 2003. *Cikly i volny globalnoj istorii: Globalizaciya v istoricheskom izmerenii. [Cycles and Waves of Global History: Globalization in the Historical Dimension]*. [Online]. Available at: : <https://cutt.ly/HjYF4Gj> [in Russian].

Reient, O. 1999. Suchasna istorychna nauka v Ukraini: shliakhy postupu [Modern Historical Science in Ukraine: Ways of Progress]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. Vyp. 3. S. 3–22. [in Ukrainian].

Saveleva, I. & Poletaev A. 2003. *Funkcii istorii [History Features]*. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/0jYF527> [in Russian].

Sinergeticheskaya filosofiya istorii. [Synergistic Philosophy of History]. 2009. Kolektyvna monografiya pod red. V. P. Branskogo i S. D. Pozharskogo. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/6jYGq6B> [in Russian].

Sokolova, M. 2004. *Intelektualna istoriia yak naukova dystsyplina [Intellectual History as a Scientific Discipline]*. Zbirnyk Kharkivskoho istoriko-filolohichnoho tovarystva. Vyp. 10. S. 119–124. [in Ukrainian].

Stelmakh, S. 2005. *Istorychna nauka v Ukraini epokhy klasychnoho istoryzmu (XIX — pochatok XX stolittia) [Historical Science in Ukraine of the Age of Classical Historicism (XIX — Beginning of XX Cent.)]*. Kyiv. [in Ukrainian].

Udalcov, V. 2013. *Funkcii istorii v zhizni obshestva. [The Functions of History in Society]*. Gosudarstvennaya sluzhba. Vyp. 3. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/WjYGrY1> [in Russian].

Fukuyama, f. 2004. *Konec istorii i poslednij chelovek [The end of History and the Last Man]*. Moskva: Izd-vo ACT. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/ojYGycc> [in Russian].

Hantington, S. 2015. *Stolknovenie civilizacij [The Clash of Civilizations]*. Moskva: Izd-vo AST. [Online]. Available at : <https://cutt.ly/ejYGpWZ> [in Russian].

Yakovenko, N. 2007. *Vstup do istoriyi. [Introduction to History]*. Kiyiv: Kritika. [in Ukrainian].

Yaspers, K. 1991. *Smysl i naznachenie istorii: Per. s nem. [The Meaning and Purpose of the History]*. Moskva: Politizdat. [Online]. Available at: <https://cutt.ly/ujYGsT7> [In Russian].

УДК 821.161.2:711(477)

DOI: 10.20535/2307-5244.51.2020.220190

Л. П. Лановюк

ORCID: 0000-0002-6483-101X

Національний університет

біоресурсів і природокористування України

L. Lanovyyuk

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ЕВОЛЮЦІЯ ОБРАЗУ СЕЛА В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

*Evolution of the Image of the Village
in Ukrainian Fishing Literature*

У статті розглядається трансформація образу українського села в літературній творчості митців ХХ — початку ХХІ ст. Природно, що тема села була однією з поширених у творах українських письменників і поетів. Образ села в українській художній літературі трансформувався та переосмислювався під впливом різноманітних чинників. Сьогодні розуміння еволюції образу села має наблизити суспільство до усвідомлення історично усталених місця й ролі села в історичному поступі українського народу. Зазначимо, що характерні особливості літератури радянського періоду — це політична заангажованість та ідеологічне нашарування в зображенні села. У сучасних літераторів образ села постає як єдність ідеалістичної ностальгії та ганебних рис буття сільського життя сьогодні.